

İşıqlı sabahlar üçün, parlaq bir gələcək üçün,
çiçəklənən millət üçün, səsi dünyaya yayılacaq bir
gənclik üçün, **düşünərək yaşayanlar üçün**, xoşbəxt bir
ailə üçün, sevincli qəlblər üçün, gülən üzler üçün,
heyat səhifələrimizi parlaq imza sahiblərinin
qələmi ilə yazmaq üçün

parlaq imzalar

Kitabın sahibi: _____

Oxu tarixi: _____

Ürək ver:

ŞAHMAT

ŞTEFAN SVAYQ

Alman dilindən tərcümə:

Çərkez Qurbanlı

Ştefan Svayq 1881-ci il noyabrın 28-də Vyanada anadan olub. 1901-ci ildə şeirlərinin toplandığı “Gümüş simlər” kitabı dərc olunub. Yaradıcılığının ilk illərində Bodlerdən, Pol Verlendən, Emil Verxarndan tərcümələr edib. Avropanın müxtəlif ölkələri ilə yanaşı, Hindistana, ABŞ-a, Kubaya səfərlər edib. 1934-cü ildə Zaltsburqdakı evində aparılan qanunsuz yoxlamadan əsəbiləşən yazıçı vətəninə tərk edib. Svayq, demək olar, bütün yaradıcılığı boyu müharibə əleyhdarı, pasifizm tərəfdarı olub. Buna görə də Avropanı çənginə alan müharibələrin törətdiyi faciələrə mənəvi cəhətdən tab gətirə bilməyən yazıçı 1942-ci il fevralın 22-də öz yoldaşı ilə birlikdə Braziliyada intihar edib.

Svayq dünya ədəbiyyatında daha çox novellaları və tarixi-bioqrafik oçerkləri ilə məşhurdur: “Şahmat”, “Amok”, “Məcburiyyət”, “Rotterdamlı Erazmın zəfər təntənəsi və faciəsi”, “Maria Stüart” və s.

Çərkəz Qurbanlı 1941-ci il yanvarın 20-də Qərbi Azərbaycanın Pəmbək mahalının Saral kəndində anadan olub. 1960-1965-ci illərdə M. F. Axundov adına ADPDİ-nin Qərbi Avropa fakültəsinin Alman dili şöbəsində təhsil alıb. 1966-cı ildə elə həmin universitetdə müəllimlik fəaliyyətinə başlayıb. 2004-2008-ci illərdə ADU-nun Alman dili fakültəsinin dekanı vəzifəsində çalışıb.

Tanınmış tərcüməçi, alim Məhəmməd Əsəd bəy, Frans Kafka, Ştefan Svayq və Qöte kimi məşhur yazıçıların əsərlərini alman dilindən ana dilimizə tərcümə edib. Ç. Qurbanlı Frans Kafkanın əsərlərinin tərcüməsində görə Avstriya hökumətinin mükafatını alıb. O, alman dili ilə yanaşı, rus, türk, ingilis və erməni dillərini də bilirdi. Çərkəz Qurbanlı 2014-cü ildə Bakıda vəfat edib.

Gecəyarısı Nyu-Yorkdan Buenos-Ayresə yola düşən böyük sərnəşin gəmisində son saatın adı çaxnaşması, get-gəli hökm sürürdü. Qurudakı qonaqlar basabasında dostlarını yola salır, papaqlarını yanpörtü qoymuş teleqrafçı oğlanlar qışqıra-qışqıra müxtəlif adlar çəkib ümumi otaqlarda vurnuxurdular; çamadanlar, güllər daşınıb gətirilirdi, uşaqlar böyük həvəslə, qaça-qaça pillələri enib-qalxırdılar, orkestr da aramla çalmağında idi.

Bu qaynaşmadan azca aralı, gedişli-gəlişli göyertədə dayanıb tanışlarımdan biri ilə söhbət edirdim, elə bu vaxt yanımda fotoaparatın işığı iki-üç dəfə yanib gözlərimizi qamaşdırdı: görünür, sərnəşinlərdən kimsə yola düşməzdən qabaq müsahibə verir və onun şəklini çəkirdilər. Dostum o tərəfə baxıb gülümsədi.

– Nadir tapıntılardan biri sizin gəmidə gedir – Çentoviç.

Üz-gözümü qırışdırıb, bu sözlərdən heç nə anlamadığımı gördükdə əlavə etdi:

– Mirko Çentoviç – şahmat üzrə dünya çempionu. Şərqdən-qərbə bütün Amerikada turnir oyunları ilə ad çıxarıb, indi də yeni qələbələr ardınca Argentinaya gedir.

Bu cavan dünya çempionunu, hətta onun sürətli yüksəlişi ilə bağlı bəzi xırdalıqları, doğrudan da, xatırladım; mənə nisbətən daha diqqətli qəzet oxucusu olan dostum bu məlumatı bir sıra lətifələrlə tamamladı. Çentoviç, təqribən, bir il qabaq bir göz qırpımında özünü şahmat sənətinin Alyoxin, Kapablanka, Tartakover, Lasker, Boqolyubov kimi adlı-sanlı ustaları ilə yanaşı qoymuşdu. Yeddiyaşlı vunderkind Reçevskinin 1922-ci ildə Nyu-Yorkda keçirilən şahmat turnirindəki çıxışından bu yana, tamam naməlum bir adamın belə adlı-sanlı aləmə gəlişi bu cür ümumi maraq doğurmamışdı. Çünki Çentoviçin intellektual səviyyəsi, belə gözqamaşdırıcı karyeranı əvvəlcədən söyləməyə heç cür əsas vermirdi.

Tezliklə aləmə bəlli olmuşdu ki, bu şahmat ustası ömrü boyu hər hansı bir dildə bircə cümləni də səhsiz yazıb bilmirmiş, ondan zəhləsi gedən peşədaşlarından birinin açıq lağa qoyduğu kimi, “onun savadsızlığı bütün sahələrdə özünü göstərirdi”. Atasını çox kasıb cənub slavyanlarından biriydi və Dunayda gəmiçilik edirdi, taxıladaşyan buxar gəmisini gecənin birində onun xırdaca barjını altına alıb xıncımlayandan sonra göz-

dən-könüldən iraq bir kəndin keşişinin on iki yaşlı oğlana rəhmi gəlmiş və onu öz himayəsinə götürmüşdü, canlara dəyən həmin keşiş bütün gücünü sərf edib bu qaradınməz, tənbel, küt uşağın kənd məktəbində öyrənilib çatdırma bilmədiklərini evdə ona başa salmağa çalışmışdı.

Lakin bütün cidd-cəhdlər nəticəsiz qalırdı. Mirko yüz dəfə izah olunan yazı işarələrinə gözünü bərəldib yad bir şeyə baxan kimi baxırdı; ən adi tədris materialı da onun ləng işləyən kəlləsinə girmək istəmirdi. Hesab dərsi gələndə bu on dörd yaşlı uşaq hələ də barmaqlarını iş salırdı, qəzet, kitab oxumaq isə onun üçün bir cəhənnəm əzabı idi. Bununla belə, Mirkoya nə höcət demək olardı, nə də ki, tərs. Ona tapşırılan işi canla-başla yerinə yetirərdi: su daşıyar, odun doğrayar, çöl işlərinə kömək edər, mətbəxi yığışdırardı, adamı cinləndirən ləngliklə işləsə də, başını aşağı salıb, tələb olunan hər şeyi yerinə yetirərdi. Bu əziz keşişi ən çox təbdən çıxaran şey həmin kütbaş gədənin ümumi biganəliyi idi. Xüsusi tapşırıq olmadan heç nə eləməzdi, heç vaxt sual verməzdi, başqa oğlanlarla oynamazdı, yuxarıdan aydın göstəriş olmasa, heç özünə məşğuliyət də tapmazdı; ev işlərini yerinə yetirən kimi gözlərini döyüb otaqda oturur, matdım-matdım, boş-boşuna yan-yörəsinə baxırdı, elə bil örüşdəki qoyun idi, ətrafında baş verənlərə qəti maraq göstərməzdi. Keşiş

axşamlar uzun kəndli çubuğunu sümürə-sümürə jandarm vaxmistri¹ ilə özünün növbəti üç şahmat partiyasını oynayanda bu sarışın oğlan onların yanında çömbəlib ağır kirpiklərini yuxarı qaldırır, mürgülü gözləri ilə biganə-biganə damalı taxtaya tamaşa edərdi.

Qış axşamlarının birində, hər iki qərib üz-üzə oturub gündəlik partiyalarına aludə olanda, kənd yolundan gələn kirşənin zıncırov səsləri sürətlə yaxınlaşmaqdaydı. Qardan papağının rəngi görünməyən kəndli tələsik özünü içəri təpib bildirdi ki, arvadı ölüm ayağındadır, qoy keşiş bacardıqca tələsin, yoxsa qadının son nəfəsinə yetişə bilməz. Keşiş tərəddüd etmədən onunla çıxdı. Hələ pivəsini içib qurtarmamış vaxmistr gethagetdə özünə bir çubuq da yandırdı; ağır, uzunboğaz çəkmələrini geyməyə hazırlaşdı ki, birdən Mirkonun baxışlarının şahmat taxtasına sancıldığını gördü.

– Hə, davam etdirmək istəyirsən? – deyərək onunla məzələndi. Tam əmin idi ki, bu mürgülü oğlanın taxtanın üstündəki bircə daşın da gedişindən xəbəri yoxdur. Oğlan ürkək-ürkək baxdı, sonra başı ilə razılığını bildirib keşişin yerinə əyləşdi. On dörd gedişdən sonra vaxmistr tar-mar oldu, etiraf etdi ki, o, nəzərdən qaçırıldığı, diqqətsiz bir gedişə görə uduzmayıb. Mirko ikinci oyunda da xoruzunu qoltuğuna verdi.

¹ Vaxmistr – kiçik zabit rütbəsi – Red.

– Valaam eşşəyi! – geriyə qayıtmış keşiş heyrətlə qışqırdı, Bibliyadan o qədər də xəbəri olmayan vaxmistrə izah etməyə başladı ki, iki min il qabaq belə bir möcüzə baş verib: lal bir canlı qəflətən dil açıb alim olub. Gecədən keçməyinə baxmayaraq, keşiş özünü saxlaya bilmədi, kəmsavad köməkçisi ilə yarışa qoşuldu. Mirko onu da asanlıqla uddu. Dönmədən, ağır-ağır, inamla oynayırdı, iri alnını, bircə dəfə də olsun, taxtadan qaldırmırdı. Yenilməz bir inamla oynayırdı; sonrakı günlər nə vaxmistr, nə də ki, keşiş bircə oyununu belə uda bilmədilər. Öz yetirməsinin adi kütlüyünə hamıdan çox bələd olan keşişi ciddi bir maraq götürmüşdü ki, bu birtərəfli qəribə istedad çətin sınağa duruş gətirə bilərmə? Mirkonu adam içinə çıxarmaq üçün onun pırpızlı, küləş kimi sapsarı saçlarını kənd dəlləyinə düzəltdirəndən sonra keşiş oğlanı kirşəyə mindirib qonşuluqdakı balaca şəhərə yollandı; buradakı baş meydanda bir qəhvəxana vardı, şahmatsevərlər də orada bir küncə çəkilib oynayırdılar. Özü onlarla heç cür bacara bilmirdi. Əynində qoyun dərisindən köhnə kürk, ayaqlarında uzunboğaz çəkmə olan on beş yaşlı sarısaç, alyanaq oğlanı keşiş sürüyə-sürüyə qəhvəxanaya salanda, oğlan da ürkək baxışlarını yerə dikib yalqız-yalqız küncə qısılanda yayxanıb oturmuş adamların sifətində, azca da olsa, heyrət işartısı görünmədi, xeyli keçəndən sonra isə onu yanlarına

çağırdılar. Mirko birinci oyunu uduzdu, çünki indiyə qədər öz keşişinin oyununda Siciliya açılışını (debütünü) görməmişdi. İkinci oyunu ən yaxşı şahmatçıyla heç-heçə qurtardı, üçüncüdən, dördüncüdən sonra hamını sıradan çıxardı.

Cənub slavyanlarının xırdaca əyalət şəhərlərinin birində heç də hər gün səs-küyə səbəb olan hadisələr baş vermir, ona görə də kəndçi çempionun birinci çıxışı buraya toplaşan ad-san sahibləri üçün o saatca sensasiyaya çevrildi. Yekdilliklə qərara alındı ki, bu möcüzəli oğlan sabaha kimi mütləq şəhərdə qalsın, şahmat klubunun digər üzvlərini də bir yerə yığsınlar, ilk növbədə də, şahmat dəlisi qocaman qraf Zimçiçi bu vəziyyətlə bağlı xəbərdar etsinlər. Tamam yeni bir vüqarla öz yetirməsinə baxan, lakin bu tapıntıdan irəli gələn sevinci vəzifə borcuna, hər bazar keçirdiyi Allah ibadətinə qurban vermək istəməyən keşiş bildirdi ki, növbəti sınaq üçün Mirkonu qoyub gedə bilər. Çentoviçi şahmat klubunun hesabına mehmanxanaya yerləşdirdilər və o, sifonlu ayaqyolunun nə olduğunu ilk dəfə həmin axşam gördü. Səhərisi, ilkindi üstü şahmat otağı ağzınacan dolmuşdu. Yerindən qımıldanmadan dörd saat taxta arxasında oturan Mirko bircə kəlmə kəsmədən, başını qaldırıb kimsəyə bircə dəfə baxmadan oyunçuları bir-bir udub sıradan çıxarırdı; axırda təklif olundu ki, “eynivaxtlı” oyun keçirsinlər. Bu kəmsavadı birtəhər

başla salana qədər ki, eynivaxtlı oyunda o, təkbaşına müxtəlif oyunçularla mübarizə aparmalı olacaq, aradan xeyli vaxt keçdi. Lakin Mirko qaydanı başla düşcək işə girişdi, ağır, cırıltılı çəkmələri ilə tənbel-tənbel bir masadan o birisinə keçirdi və axırda səkkiz oyundan yeddisini uddu.

Böyük məşvərət başlandı. Bu yeni çempionun sözün ciddi anlamında şəhərlə heç bir bağlılığı olmasada, yerlilik hissi, milli qürur əməlli-başlı alovlanmışdı. Varlığı indiyə kimi dünya xəritəsində o qədər də ciddi qəbul olunmayan balaca bir şəhər, bəlkə, nəhayət, birinci dəfə özünə şan-şöhrət gətirəcək, dünyaya məşhur bir adam bəxş edəcəkdi. Ayrı vaxtlar qarnizonun kabaresi üçün şansonye və qadın müğənniləri tapmaqda vasitəçilik edən Koller adlı bir məmur bildirdi ki, əvvəlcədən birillik ödəniş edilsə, bu cavan oğlana Vyanada, onun tanıdığı əla ustalardan birinin yanında şahmat sənətinin sirlərini öyrətmək olar. Altmış il boyunca hər gün şahmat oynamış, amma bu cür qəribə rəqibə rast gəlməyən qraf Zimçiç o dəqiqə haqq-hesab elədi. Gəmiçi oğlunun heyretli yüksəlişi həmin günlə başladı.

Yarım ildən sonra Mirko şahmat texnikasının bütün sirlərinə bələd oldu, lakin sonralar peşəkar dairələrdə tez-tez üzə çıxan və lağa səbəb olan qəribə məhdudluğunu dəf edə bilmədi, çünki Çentoviç, bircə partiya-

nı da olsun, əzbərdən, ya da peşəkarların dediyi kimi, “gözübağlı” oynamağı bacarmırdı. Şahmat xanalarını fantaziyanın sonsuz kəhkəşanında canlandırmaq bacarığı onda yoxuydu. Altmış dörd xanadan, otuz iki fiqurdan ibarət ağıl-qaralı dördkünc taxta gərək həmişə gözünün qabağında olaydı; lap dünya şöhrətinə yetişdiyi çağlarda da həmişə özü ilə qatlanan cib şahmatı gəzdirərdi ki, çempionatda oynanılan partiyalardan birini bərpa edəndə, ya da hər hansı bir problemi həll etmək istəyəndə vəziyyəti gözü önündə canlandırıbilsin. Özlüyündə xırda sayılan bu çatışmazlıq təxəyyül gücünün kəmiyindən xəbər verirdi və görkəmli bir virtuoz, ya da dirijorun önündə partitura olmadan ifa edə bilməməsi musiqiçilər arasında necə dedi-qoduya səbəb olursa, bu da dar çərçivədə canlı mübahisələr yaradırdı. Lakin bu qərribə xasiyyət Mirkonun ecazkar yüksəlişinə heç də maneçilik etmirdi. Hələ on yeddi yaşını keçəndə bir qalaq şahmat mükafatı qazanmışdı, on səkkiz yaşında Macarıstan çempionu, iyirmisində isə artıq dünya çempionu olmuşdu. Napoleon pəndəm Kutuzova, Hannibal da Fabi Kunktatora (tarixçi Livinin yazdığına görə, o da Mirko kimi uşaqlığında əzginlikdən və kütlükdən əziyyət çəkirmiş) təslim olduğu kimi, ən cəsur çempionlar da – özü də intellektual bacarığına, fantaziyasına, cəsurluğuna görə ondan qat-qat üstün – onun ardıcıl, soyuq məntiqinin qarşısında diz çökdülər.